

palgad reguleeriti samuti erimäärustega. Ka kavatses S. Narvas trükkkoda asutada, õpetajaile ja rahvale kirjandust kergemini kätte-saadavaks teha j. m. Eriti oli S. huvitatud tema võimkonnas asuvate kreeka-katoliku-usuliste ületoomisest luteri usku, nähes selleks palju vaeva ja sattudes korduvalt ja mitmel pool sel puhul konfliktesse. S. on teotsenud üldiselt suure energi ja sihikindlusega, kuid tema kangekaelsus ja sallimatus (mille näiteks on tema kestvad tūlid Narva linnaga ja skandaalne lugu Ivangorodi Vene kirikus okt. 1642) on ta tööd raskendanud, nii et see ei andnud nii suuri tagajärgi, kui oleks vast võinud loota. Roots'i valitsus hindas siiski ta tööd kõrgelt ja toetas seda igati; ühe säilinud teate järgi olevat S. oma teenete eest aadliseisusse töötetud.

Suurim on S.-i tähtsus siiski eesti kirjakeele loomisel. Peale mõne ladina- ja saksakeelse raamatut on S. ilmutanud järgmised Eesti kultuuriajaloole, eriti aga keele ja kirjanduse arengu seisukohast tähtsad teosed: 1. Kurtze und einfältige Fragen, die Grundstücke des Christenthums betreffend (1630, eesti keeles, kaotsi läinud); 2. Hand vnd Haussbuches Für die Pfarherren / vnd Haussväter Ehstnischen Fürstenthumbs Erster Theil Darinnen der kleine Catechismus D. Martini Lutheri / zusamt einer kleinen Zugabe In Teutscher vnd Ehstnischer sprache angefertiget / vnd auff eigenen kosten zum Druck vbergegeben Von M. Henrico Stahlen / Probste in Jerven / vnd Pastoren derer Christlichen Gemeinen zu S. Petri vnd S. Matthæi (Riia, 1632, sign. i—I=84 lk. in-4°), Hand- vnd Haussbuches . . . Ander Theil / Darinnen das Gesangbuch / Zusamt den Collecten vnd Præfationen . . . (Tallinna, 1637, lehed ):(—):(—):(+lk.1—248+ +lehed li—Kk=272 lk.), Hand- vnd Haussbuches . . . Dritter Theil / Darinnen die gewöhnliche Evangelia vnd Episteln durchs gantze Jahr / zusamt der Historia des bittern Leidens vnd Sterbens unsers HERRN Jesu Christi . . . (Tallinna, 1638, lehed ):(—)(+ +A—Hh=258 lk.), Hand- vnd Haussbuches . . . Vierdter vnd Letzter Theil / Darinnen I. 14. Psalmen Davids / II. Etliche Gebete / III. Vnterschiedliche Gewissens Fragen / IV. Bericht wie mit schwermütigen / angefochtenen Krancken/Sterbenden / Vbelthättern zu handeln / V. Texte zu Hochzeit- Tauff- vnd Leich-Predigten / . . . (Tall., 1638, lehed a—d+A— —Xx=384 lk.); teos on püsitud mitmes eks.; see raamat ja J. Rossihnius'e (vt.) lõunamurdelised »Catechismus« ja »Evangelia vnd Episteln« on kõige esimesed alalhoidunud ja teataval olevad eestikeelsed trükkraamatud; 3. An-führung zu der Ehstnischen Sprach / auff Wol-gemeinten Rath / vnd Bittliches Ersuchen / pub-

liciret von M. Henrico Stahlen (Tall., 1637, 134+2 lk.); püsitud vist ainult 2 eks. Tar-tus ja Helsingis; teos on esimene eestikeelne grammaatika ja sõnastik (viimast 101 lk.); 4. Leyen Spiegel / Darinnen kürtzlich gezeiget wird / wie ein einfältiger Christ die Fest-vñ Son-tägliche Evangelia in reiner Lebr vnd heiligem Leben ihm zu nutze machen kan / Zugerichtet Von M. Henrico Staheln / . . . (Tall., 1641), Leyen-Spiegels . . . Sommer-Theil . . . (Tall., 1649), kokku 12+8+8+8+19+727=782 lk., suur 4°; teos on alal väga mitmes eks. S.-i teostes (nii eessõnades kui ka jutlustes endis) esineb paiguti kohti, mis teatavat valgust hei-davad omaaegsetele oludele ja kommetele Eestis (neis mainitakse isegi Kalevit), nii m. s. Ley. Sp. lk. 293—95, 305, 635, 706. Suurem aga on nende tähtsus eesti keele ajaloole.

S.-i ortograafia põhjeneb kaasaegsel saksa keele õigekirjutusel. Nagu see pruugitav oli varemalt eestikeelseis käsikirjades, võtab S. ka trükiteostes tarvitusele tähed, mis hiljemini, alates J. Hornung'iga (vt.), eesti kirjakeelest kao-vad: ch, ck, f, ph, fz, tz, x (pechkel, keicke, efferdama, afzjat, Phariseerit, metz, juhxede); teataval tingimustel märgib ta g-häälikut gk-ga (sugku) ja ck-ga (Poick), d-d dt-ga (needt), t-häälikut vahel th-ga (eth); pea- (ja vahel ka kaas-)röhulise silbi lühi-dale vokaalile järgnevad lühidat üksik-konso-nanti märgib ta kaksiktäheda (hobbose, sedda, ülle, sünnul, teña, nemmat, issi, awwa-ma, tehha, parrandussex, küssitellit, Tacht-minne); erandiks on j ja sageli ka h (hajasit, tahap); lühikesele pearöhulisele silbile järg-nevaid lühidaid geminaatklusile kaksiktäheda (pattut, oppet); pikka või ülipikka vokaali märgib ta harva üksiktäheda (jure, te), harilikult üksiktäheda ja h-ga (mah, sihskit, tehn töhdt, kuhlda, sahtma, pehlne), häälrik e-d erandlikult ka ee-ga (meeles, neelap, peetud, needt); ð tähistamiseks on tal ainult e (lebbi, keip, pehsta), ö märgiks ö (öigke, önne, körw), o (mottede, Worck) ja e (lewit, heerotut, newo); suurt algtäheda üldnimedel tarvitab ta kaunis harva.

Praeguse kirjakeelega võrreldes pakub S.-i keel õige tunduvaid erinevusi. Germanisme nii sõnavaras kui süntaksis esineb tal enam kui kunagi hiljemini, ületades isegi Müller'i (vt.): doch, swewel, Farw, needt För-stendohmit, üllesawwawat, Innimenne ellap mitte, ep olli leib waja, üx lesck öhest Prophetist, saht surma sisse langma jne. Osalt elava keele tundmatuse, osalt ekslik-kude teoretiseerimiste töttu kubiseb ta keel jämedaist vigadest: peas 'pidi', leibaft, ep surris nelja, wois föhma, peafime olla. Tema keeles leiame suuresti ka arhailisi jooni, olgu omased veel tolleaegsele kõnekeelele,